

Η φυσιολογία της Κύπρου στην περίοδο των Φράγκων

▲ Το αββαείο των Μπέλα Παϊς στην κατεχόμενη σήμερα περιοχή της Κερήνειας. Από τα σημαντικά γοιθικά μνημεία της Αν. Μεσογείου, ιδρύθηκε (1200) από μοναχούς του Αγ. Αυγουστίνου, που έφτιασαν από την Παλαιστίνη. Ο λατινικός κλήρος, ιδίως στην πρώτη περίοδο της Φραγκοκρατίας, αποσκοπώντας στην υποταγή και αφομοίωση των ορθοδόξων, έφτιασε σε ακρότητες, όπως ο υποχρεωτικός όρκος υποταγής των Κνυρίων επισκόπων στον Λαίνο επίσκοπο της Λενκωσίας.

Τον **Ν. Γ. ΜΟΣΧΟΝΑ**

*Διεθνινή Ερευνών του Κέντρου
Βυζαντινών Ερευνών ΕΙΕ*

ΟΤΑΝ ΤΟ 1191 ο βασιλιάς της Αγγλίας Ριχάρδος ο Λεοντόκαρδος κατέλαβε την Κύπρο, ο Φράγκος βασιλιάς της Ιερουσαλήμ Γκυ ντε Λουζινιάν, που είχε χάσει το βασίλειο μετά τη μουσουλμανική κατάκτηση (1189), κατέφυγε στη Λεμεσό και ζήτησε την υποστήριξη του Ριχάρδου. Εκείνος του πούλησε την Κύπρο με αντικαταβολή 100.000 βυζάντια.

Ως κύριος πλέον της Κύπρου ο Γκυ ντε Λουζινιάν αποβιβάζεται στο νησί (Μάιος 1192) μαζί με άκλι-

ρους Φράγκους ιππότες που διεκδικούν φέουδα στο νησί. Κάτω από αυτές τις συνθήκες εγκαταστάθηκε η δυναστεία των Λουζινιάν στην Κύπρο και κράτησε στην κυριαρχία της το νησί μέχρι το 1489, οπότε το κατέλαβαν οι Βενετοί.

Ο κυπριακός πληθυσμός, μολοντί δεν δέχεται κωρίς αντιδράσεις την παρουσία των ξένων κυριάρχων, δεν έχει τη δυνατότητα να προβάλλει ουσιαστική αντίσταση. Η απώλεια του δεσμού με τη βυζαντινή αυτοκρατορία και η έλλειψη ηγετικών παραγόντων είχαν καταλυτική σημασία για τις πολιτικές εξελίξεις. Έτσι, οι Κύπριοι αναγκάστηκαν να υποταχθούν και να συμβιώσουν με τους ξένους κυριάρχους μέσα στα πλαίσια που θα καθόριζαν τα εισαγμένα στο νησί δυτικά θέ-

▲ **Ο βασιλιάς της Κύπρου (1432-1458) Ιωάννης Β΄ Λουζινιάν. Παντρεύτηκε σε δεύτερο γάμο (1441) την Ελένη Παλαιολογίνα, κόρη του Θεόδωρου Παλαιολόγου και ανιψιά του τελευταίου αυτοκράτορα. Δυναμική γυναίκα, με την ελληνοκεντρική και φιλορθόδοξη πολιτική της εννόησε το ελληνικό στοιχείο.**

σμία. Με αυτές τις προϋποθέσεις ένα καινούργιο πολιτισμικό κλίμα άρχισε να διαμορφώνεται. Οι αρχαίες παραδόσεις των Κυπρίων, πλουτισμένες από ποικίλες επιρροές, θα συνυφαινονταν τώρα με δυτικά στοιχεία, αφομοιώνοντας πολλά ή αποβάλλοντας άλλα.

Κυρίαρχο το ελληνικό στοιχείο

Εκείνη την εποχή, ο πληθυσμός του νησιού παρουσίαζε την εικόνα ενός πολυποίκιλου μωσαϊκού με κυρίαρχο, βέβαια, το ελληνικό στοιχείο. Την ελ-

ληνικότητα του γηγενούς κυπριακού πληθυσμού επιβεβαιώνει ο φραγκοκύπριος μοναχός και χρονικογράφος Στέφανος Λουζινιάν, που τον 16ο αιώνα υπογράμμισε ότι «...όλος ο λαός της Κύπρου έμεινε και είναι ελληνικός». Αλλά και ο Ιταλός γεωγράφος Thomas Porcacchi βεβαιώνει ότι, με εξαίρεση τους ευγενείς, ο πληθυσμός της Κύπρου ήταν ελληνικός. Και οι δύο συμφωνούν ως προς την κοινωνική διαστρωμάτωση του κυπριακού πληθυσμού διακρίνοντας τις κοινωνικές ομάδες των «παροίκων», των «περιπυριάρων» και των «ελεύθερων» και συγκαταλέγοντας στον ελληνικό πληθυσμό τους «Αρβανίτες» και τους «Λευκούς Βενετούς» (ελληνόφωνους υπηκόους της Βενετίας).

Η Κύπρος δεχόταν αδιάκοπα μετόικους από τις γειτονικές χώρες της Ασίας και της Αφρικής, που δημιούργησαν εκεί παροικίες και οργανωμένες κοινότητες. Πολυάριθμοι υπήρξαν οι Σύροι μέτοικοι, είτε ορθόδοξοι που αφομοιώθηκαν από το ελληνικό στοιχείο, είτε ετερόδοξοι που απάρτιζαν ιδιαίτερες κοινότητες, όπως οι *Μαρωνίτες*, οπαδοί του Μονοθελητισμού, εγκαταστημένοι στο νησί ίσως και πριν από τον 12ο αιώνα και οι *Ιακωβίτες* μονοφυσίτες, που η παρουσία τους στην Κύπρο μαρτυρείται από τον 13ο αιώνα.

Ισχυρή παρουσία είχαν οι *Αρμένιοι*, που οι πρώτες εποικήσεις τους ανάγονται στα τέλη του βου αιώνα. Ως μονοφυσίτες δεν αφομοιώθηκαν από το ελληνικό στοιχείο, αλλά διατήρησαν τον χαρακτήρα της εθνικής μειονότητας και την εκκλησιαστική τους αυτοτέλεια.

Μικρότερες εθνικές ομάδες αποτελούσαν οι ορθόδοξοι *Γεωργιανοί* ή *Ιβήρες* και οι *Νεστοριανοί* – *Χαλδαίοι*, που προέρχονταν κυρίως από την Περσία και τη Μεσοποταμία. Υπήρχαν επίσης παροικίες Αφρικανών μονοφυσιτών χριστιανών, όπως οι *Αιγύπτιοι* – *Κόπτες* και οι *Αβησσύνιοι*, καθώς και εκχριστιανισμένοι *Τσιγγάνοι* από την Αίγυπτο.

Πολυπληθείς και δραστήριες ήταν τον 12ο αιώνα οι παροικίες των Εβραίων (μαρτυρούνται ορθόδοξοι *Ραββινικοί* Εβραίοι, σχισματικοί *Καραίτες* και αιρετικοί που αποκαλούνται «*Επικού-*

ρειοί»). Αντίθετα, ολιγάριθμοι ήταν οι παρεπίδημοι Αραβες και Τούρκοι.

Παρουσία των δυτικών

Αλλά και οι Χριστιανοί της Δύσης δεν άργησαν να εκδηλώσουν το ενδιαφέρον τους για την Κύπρο. Οι Σταυροφορίες είχαν ήδη ανοίξει τον δρόμο. Μολονότι έμποροι και προσκυνητές από τη Δύση έφταναν στην Κύπρο από τον 11ο και τον 12ο αιώνα, η κατάκτηση του νησιού από τον Ριχάρδο τον Λεοντόκαρδο αποτελεί την αφετηρία μιας νέας εποχής που τη χαρακτηρίζει η δυναμική διείσδυση και παρουσία του δυτικού στοιχείου στο νησί. Μετά τη φραγκική κατάκτηση η Κύπρος θα αποτελέσει ελεύθερο πεδίο για συστηματικούς εποικισμούς Δυτικών. Ο Γκυ ντε Λουζινιάν θέλοντας να στερεώσει τη φραγκική κυριαρχία προσκάλεσε εποίκους από τη Δυτική Ευρώπη και από την εγγύς Ανατολή και τους παραχώρησε γαίες και προνόμια. Μαζί με τους Λατίνους μετανάστευσαν τότε στο νησί και άλλοι χριστιανικοί πληθυσμοί από τη Συρία και την Παλαιστίνη.

Η συρροή Δυτικών στην Κύπρο συνεχίστηκε σε όλη τη διάρκεια της φραγκικής κυριαρχίας. Το μεταναστευτικό φαινόμενο εντείνεται μετά την κατάρρευση των λατινικών ηγεμονιών στην Ανατολή (1291). Η Κύπρος κατακλύστηκε τότε από τους πρόσφυγες που εγκατέλειψαν τις ανακτημένες από τους Μουσουλμάνους περιοχές. Εκπτώτοι ηγεμόνες, ευγενείς, ιπποτικά τάγματα, μοναστικές αδελφότητες, κληρικοί και απλός λαός ζήτησαν καταφύγιο στην Κύπρο, όπου μεταφέρθηκε η έδρα του φραγκικού βασιλείου της Ιερουσαλήμ. Ο Γκυ ντε Λουζινιάν εξακολούθησε να φέρει τον τίτλο του βασιλιά της Ιερουσαλήμ και οι διάδοχοί του στέφονταν βασιλείς της Ιερουσαλήμ στην Αμμόχωστο, που είχε αποβεί συμβατική έδρα του βασιλείου. Αντίστοιχα, το Λατινικό πατριαρχείο της Ιερουσαλήμ εγκαταστάθηκε στη Λευκωσία.

Βέβαια, η απώλεια της Ανατολής και κατά συνέπεια των ασιατικών αγορών για τους Δυτικούς είχε ως επακόλουθο να καταστεί η Κύπρος κέντρο του διαμετακομιστικού εμπορίου στην ανατολική Μεσόγειο. Εμπορικοί οικιοί, τραπεζίτες, επιχειρηματίες και άλλοι επαγγελματίες εγκαθίστανται στην Κύπρο και στα μεγάλα λιμάνια και τα εμπορικά κέντρα του νησιού δημιουργούνται εμπορικοί σταθμοί και συγκροτούνται δραστήριες παροικίες Δυτικών. Ιταλοί, Γάλλοι, Καταλανοί και Γερμανοί επιχειρηματίες αναπτύσσουν μεγάλη δραστηριότητα. Οι σχέσεις των δυτικών παροικιών με το βασίλειο της Κύπρου ρυθμίζονται με ειδικές συμβάσεις που τους εξασφαλίζουν σημαντικά προνόμια. Ωστόσο, το κόστος του οικονομικού ανταγωνισμού των ξένων, ιδιαίτερα των Βενετών και των Γενουατών, είχε οδυνηρές συνέπειες για το φραγκικό βασίλειο και για το ίδιο το νησί. Το μωσαϊκό των λαών που απαντώνται αυτή την εποχή στην Κύπρο συμπληρώνεται με Λομβαρδούς, Γερμανούς, Φλαμανδούς, καθώς επίσης Τατάρους, Βουλγάρους, Αρβανίτες και Ελλαδίτες

◀ **Βασιλικό οικόσημο των Λουζινιάν (δεξιά), με βυζαντινό της δυναστείας των Παλαιολόγων (αριστερά) σε επιστέλιο του εικονοσιασίου στον ναό του Αρχαγγέλου Μιχαήλ στον Πέδουλα (1474). Εξαναγκασμένοι οι Κύπριοι σε συμβίωση με τους Φράγκους, αδελφώνουν ή, σιγνότερα, αφομοιώνουν δυτικά στοιχεία.**

Χάρτης Κύπρου στα Μεσαιωνικά Χρόνια

μισθοφόρους που προσφέρουν εκεί τις υπηρεσίες τους.

Η συρροή τόσων ανθρώπων ποικίλης προέλευσης μετέβαλε το δημογραφικό καθεστώς και επηρέασε την πολιτισμική εικόνα του νησιού, ενώ η ευμάρεια που προέκυψε από το εμπόριο επέφερε τη διάδοση τρόπων διασκέδασης και οδήγησε στη χαλαρότητα των πθών. Εξαρση παρουσίαζε η πορνεία που σε πολλές περιπτώσεις είχε εξελιχθεί σε εξαιρετικά επικερδές επάγγελμα. Το πλήθος των ευρωπαίων ξένων επιχειρηματιών που είχαν συγκεντρωθεί στην Αμμόχωστο προσέλκυσε εκεί μεγάλο αριθμό από εταίρες που εξασφάλιζαν με την άσκηση του επαγγέλματός τους πλουσιότητα διαβίωσης. Η Αμμόχωστος είχε αποβεί μεγάλο κέντρο του διεθνούς διαμετακομιστικού εμπορίου, αλλά και του διεθνούς λαθρεμπορίου. Εκεί συγκεντρώνονταν τα περιζήτητα εμπορεύματα που προέρχονταν από τις αγορές της Ανατολής – πολύτιμα μέταλλα και πετράδια, υφάσματα, μπαχαρικά και αρώματα – μεταφερόμενα με τα καράβια των Κυπρίων που πήγαιναν στα μικρασιατικά και στα συριακά λιμάνια, όπου κατέληγαν τα καραβάνια από την ενδοχώρα. Κι εκεί, στην Αμμόχωστο, τα φορτώναν στα δυτικά πλοία για να μεταφερθούν στις ευρωπαϊκές αγορές. Η αφθονία στην Αμμόχωστο των αγαθών που σπάνιζαν στη Δύση, όπως τα μπαχαρικά, άφηνε άφωνους τους ξένους.

Η παρουσία στην Κύπρο μεγάλου αριθμού και ποικίλης προέλευσης ξένων έδινε στο νησί κοσμοπολιτικό χαρακτήρα. Με την ύπαρξη τόσων ετερόγλωσσων στοιχείων, που ήταν φορείς ποικίλων παραδόσεων και συμπεριφορών, είχε διαμορφωθεί ένα οικουμενικό κλίμα, που προκαλούσε εντύπωση και θαυμασμό. Εκεί συγχρωτίζονταν και συναλλάσσονταν άνθρωποι από την Ανατολή και από τη Δύση, ακούγονταν κάθε λογής γλώσσες και ιδιώματα, εισάγονταν ξένες αντιλήψεις και τρόποι συμπεριφοράς, συνέκλιναν πολύτροπες επιρροές. Από τη βυζαντινή περίοδο στην Κύπρο παράλληλα με την ελληνική χρησιμοποιούνταν ευρύτητα και η συριακή γλώσσα. Κατά τη μαρτυρία, μάλιστα, του Λεόντιου Μαχαιρά οι δύο γλώσσες διδάσκονταν συστηματικά στην Κύπρο μέχρι τη φραγκική κατάκτηση. Η επιβολή της φραγκικής κυριαρχίας υπήρξε καταλυτική σε όλους τους τομείς. Μαζί με την πολιτειακή μεταβολή οι Φράγκοι επέβαλαν τις δικές τους αντιλήψεις στην κοινωνική οργάνωση και στην εκκλησία και επηρέασαν τα πολιτισμικά πράγματα. Η γλώσσα των Φράγκων κυρίαρχων επιβλήθηκε ως επίσημη γλώσσα του βασιλείου, διαδόθηκε στα ετερόγλωσσα στρώματα του κυπριακού πληθυσμού και επηρέασε το ελληνικό κυπριακό ιδίωμα. Πολλοί Κύπριοι αναγκάστηκαν από τα πράγματα να μάθουν τα φραγκικά. Ωστόσο, η μεγάλη μάζα του κυπριακού λαού εξακολούθησε να χρησιμοποιεί σχεδόν αποκλειστικά το μητρικό ιδίωμα, γι' αυτό και επίσημα θεσμικά κείμενα και δημόσια έγγραφα που απευθύνονταν προς τους νησιώτες μεταγλωττίζονταν στα ελληνικά. Ο Στέφανος Λουζινιάν βεβαιώνει ότι όλο το νησί μιλούσε ελληνικά, έστω παραφθαρμένα και αλλοιωμένα από τους τόσους ξένους.

Ενα μωσαϊκό λαών εμφανίζεται στο νησί, με κυρίαρχο όμως στοιχείο το ελληνικό

Διάδοση στην Κύπρο είχε και η ιταλική γλώσσα, λόγω της εκεί δραστηριότητας Ιταλών επιχειρηματιών, αλλά και χάρη στις σπουδές Κυπρίων σε ιταλικά πανεπιστήμια. Από μαρτυρίες συγχρόνων καταφαίνεται ότι οι Κύπριοι τον 14ο αιώνα θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν πολύγλωσσοι, αφού πέρα από τη μητρική τους γλώσσα χρησιμοποιούσαν με ευχέρεια τα φραγκικά, τα ιταλικά και τα αραβικά (συριακά). Η γλωσσομάθεια των Κυπρίων ήταν φαινόμενο που είχε ζυμωθεί με την καθημερινότητα. Ξένες

λέξεις και εκφράσεις είχαν διαποτίσει το γλωσσικό ιδίωμα και έφταναν χωρίς εκζήτηση στα χείλη πολλών, ιδίως στον αστικό χώρο και στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα, που εκφράζονταν αυθόρμητα με ένα πολυγλωσσικό τρόπο.

Όπως αναφέρθηκε, τα φραγκικά (γαλλικά) ήταν η γλώσσα της δημόσιας διοίκησης και της δημόσιας πρακτικής. Ωστόσο, η βασιλική καγκελαρία χρησιμοποιούσε παράλληλα και τη λατινική ως γλώσσα της δυτικής διπλωματίας, ενώ από τις αρχές του 13ου αιώνα χρησιμοποιούσε και την ελληνική – γλώσσα ευρύτερα αποδεκτή στον χώρο της Ανατολής – στις διπλωματικές επαφές με τους Τούρκους ηγεμόνες της Μικράς Ασίας.

Πολυγλωσσία

Η εκμάθηση των ξένων γλωσσών από τους Κυπρίους ήταν σε μεγάλο βαθμό εμπειρική. Ωστόσο, είχαν συσταθεί στο νησί ειδικά σχολεία, όπου διδάσκονταν οι ξένες γλώσσες. Η πολυγλωσσία, η πολυτροπία στην έκφραση, αποβαίνει φαινόμενο γενικό που χαρακτηρίζει όλες τις πολιτισμικές εκδηλώσεις στην Κύπρο αυτή την εποχή. Στοιχεία της Ανατολής και της Δύσης μολιάζονται στο τοπικό υπόστρωμα, που άλλοτε τα αφομοιώνει κι άλλοτε τα φιλοξενεί αυτούσια σαν τεκμήρια μιας ιστορικής εμβολής. Τα χρονογραφικά

▲ Λεπτομέρεια από το γενεαλογικό δέντρο των Κορνάρων. Αριστερά η Αικατερίνη Κορνάρου, δεξιά ο σύζυγός της Ιάκωβος, βασιλιάς της Κύπρου (1464–1473) και επάνω ο γιος τους. Ο θάνατος του Ιακώβου (1473) και η επιβολή της βενετικής προστασίας (1473–1489) στο βασίλειο της Κύπρου ανέκοψε την πορεία προς τον εξελληνισμό του νησιού.

Οι Λουζινιανοί βασιλείς της Κύπρου

Γκυ ντε Λουζινιάν	1192-1194
Αμορύ (Αμάλρικος)	1194-1205
Ούγος Α΄	1205-1218
Ερρίκος Α΄	1218-1253
Ούγος Β΄	1253-1267
Τέλος Α΄ δυναστείας	
Ούγος Γ΄	1267-1284
Ιωάννης Α΄	1284-1285
Ερρίκος Β΄	1285-1324
Ούγος Δ΄	1324-1358
Πέτρος Α΄	1358-1369
Πέτρος Β΄	1369-1382
Ιάκωβος Α΄	1382-1398
Ιανός	1398-1432
Ιωάννης Β΄	1432-1458
Καρλόττα	1458-1464
Ιάκωβος Β΄	1464-1473
Ιάκωβος Γ΄	1473-1474
Αικατερίνη Κορνάρου	1474-1489
Βενετική περίοδος	1489-1571

κείμενα του Λεόντιου Μαχαιρά (1360–1450) και του Γεώργιου Βουστρώνιου (15ος αι.), ανθρώπων λογίων που έδρασαν στο αυλικό περιβάλλον των Φράγκων, μαρτυρούν την αναπότρεπτη φραγκική επιρροή στο γλωσσικό ιδίωμα των Κυπρίων, ενώ το μεταγλωττισμένο κείμενο των «Ασιζών της Αυλής της Βουργεσίας» αποτελεί τεκμήριο της διαπολιτισμικής αλληλεπίδρασης των δύο εθνικών στοιχείων (πλήθος νομικών φραγκικών όρων για ένα ελληνικό ή εξελληνισμένο πληθυσμό). Ανάμεσα στους δύο πολιτισμικούς χώρους, τον βυζαντινό και τον δυτικό, κινείται ο Κύπριος λόγιος Γεώργιος Λαπίθης, φίλος του Φράγκου βασιλιά της Κύπρου Ούγου του Δ΄ και αλληλογράφος του βυζαντινού Νικηφόρου Γρηγορά. Αλλά και στη δημοτική κυπριακή ποίηση ασκούνται επιρροές από τη φραγκική πραγματικότητα. Οι περιπέτειες των ιπποτών γονιμοποιούν τη λαϊκή φαντασία. Το γνωστό τραγούδι της *Αροδαφνούσας*, που ακούγεται ακόμη και σήμερα, μιλάει για τις ερωτικές περιπέτειες του βασιλιά της Κύπρου Πέτρου του Α΄

(1358–1369). Από την άλλη μεριά υπάρχει αξιόλογη παραγωγή έργων λατινοφραγκικής γραμματολογίας από δυτικούς συγγραφείς και ποιητές (Φίλιππος της Νοβάρρας, Φλώριος Βουστρώνιος, *Guillaume de Machaut*, Φίλιππος de Mezieres, Ιωάννης d'Idelin, Στέφανος Λουζινιάν). Οι δυτικές επιρροές είναι εμφανείς επίσης στη ζωγραφική και ακόμη περισσότερο στη φρουριακή αρχιτεκτονική (πύργος του Κολόσι και φρούρια του Αγίου Ιλαρίωνος, του Μπουφαβέντου και της Καντάρας) και φυσικά στη ναοδομία και τη μοναστηριακή αρχιτεκτονική με αποκορύφωμα τους γοθτικούς καθεδρικούς ναούς της Αγίας Σοφίας στη Λευκωσία και του Αγίου Νικολάου στην Αμμόχωστο ή το αββαείο του Μπέλλα Παΐς (12ος αι.).

Αμοιβαία επίδραση

Εκδηλο είναι το φαινόμενο της αμοιβαίας διαπολιτισμικής επίδρασης ανάμεσα στο ελληνικό και στο φραγκικό στοιχείο, καθώς και των επιρροών που ασκούνται με την παρουσία των άλλων

των ετερογενών κοινοτήτων του νησιού. Αρκετοί Κύπριοι κατάφεραν να γίνουν αποδεκτοί και να ενσωματωθούν στους κύκλους της φραγκικής άρχουσας τάξης. Πολλοί από αυτούς μάλιστα δεν δίστασαν να εκλατινιστούν εξασφαλίζοντας σημαντικές θέσεις, αξιώματα και τίτλους ευγένειας. Αλλά, παράλληλα παρατηρείται και διείδυση μη εκλατινισμένων Ελλήνων στη δημόσια διοίκηση, τάση που ενισχύεται με την ελληνοκεντρική και φιλορθόδοξη πολιτική της Ελληνίδας βασίλισσας της Κύπρου Ελένης Παλαιολογίνας, συζύγου του Ιωάννη του Β΄ Λουζινιάν.

Στα επόμενα χρόνια παρατηρείται υποχώρηση του φραγκικού κλίματος και προσαρμογή προς το ελληνικό περιβάλλον με κύριο σύμπτωμα την επικράτηση των ελληνότροπων τάσεων στην αυλή των Λουζινιάν. Οι τελευταίοι εκπρόσωποι της φραγκικής δυναστείας είναι παιδιά Ελληνίδων και ελληνόφωνοι. Κόρη του Ιωάννη του Β΄ και της Ελένης Παλαιολογίνας ήταν η τελευταία νόμιμη διάδοχος στον κυπριακό θρόνο Καρλόττα Λουζινιάν, που εκτοπίστηκε από τον ετεροθαλή αδελφό της Ιάκωβο, νόθο γιο του Ιωάννη και της Ελληνίδας Μαριέττας της Πατρινης. Αλλά και ο ίδιος ο Ιάκωβος σχεδίαζε να παντρευτεί με τη Ζωή (ή Σοφία) Παλαιολογίνα, κόρη του δεσπότη της Πελοποννήσου. Τελικά παντρεύτηκε με τη Βενετή Αικατερίνη Κορνέρ, που κι αυτή από τη μεριά της μητέρας της ήταν δισέγγονη του αυτοκράτορα της Τραπεζούντας Ιωάννη του Κομνηνού. Η Καρλόττα και ο Ιάκωβος είχαν ως μητρική την ελληνική γλώσσα και είχαν δεχτεί ελληνική ανατροφή. Η Καρλόττα, που χαρακτηριζόταν ως Ελληνίδα, δεν ήξερε φραγκικά και στα ταξίδια της στη Σαβοΐα (1462) και στη Ρώμη (1484) είχε μαζί της διερμηνείς. Ο Ιάκωβος πάλι διαχωριζε τον εαυτό του από τους Φράγκους και εκφραζόταν γι' αυτούς περιφρονητικά. Ο θάνατος του Ιακώβου και όχι πολύ αργότερα του γιου του και η επιβολή της βενετικής προστασίας στο φραγκικό βασίλειο της Κύπρου ανέκοψε την πορεία προς τον εξελληνισμό του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

LUSIGNAN, ESTIENNE DE, «Description de toute l'isle de Chypre», Παρίσι 1580 (ανατύπωση Λευκωσία 1968).

LUSIGNANO, STEFFANO, «Chorografia et breve Historia universale dell'isola di Cipro», Μπλόνια 1573.

ΜΑΧΑΙΡΑΣ, ΛΕΟΝΤΙΟΣ, «Εξήγησις της γλυκειάς χώρας Κύπρου», έκδ. R.M. Dawkins, *Leontios Makhairas, «Recital concerning the Sweet Land of Cyprus entitled 'Chronicle'»*, Οξφόρδη 1932 (ανατύπωση Βρυξέλλες – Αμμόχωστος χ.έ.).

PORCACCHI, THOMASO, «L'isole piu famose del mondo», Βενετία 1576.

ΜΟΣΧΟΝΑΣ, Ν.Γ., «Ετερόγλωσσοι πληθυσμοί και επικοινωνία στο φραγκικό βασίλειο της Κύπρου», «Η επικοινωνία στο Βυζάντιο», Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών, Αθήνα 1993, σελ. 125–144.